

ДІАГНОСТИЧНИЙ СУПРОВІД РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ІНТЕРЕСІВ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ

У Концепції загальної середньої освіти проголошено, що молодший шкільний вік починається з 6–7 років. Успішна навчальна діяльність молодшого школяра тісно пов'язана з віковими, індивідуальними та психологічними особливостями дітей цього віку, у зв'язку з цим найважливішим є «внесення змін в освітню систему початкової школи з урахуванням особливостей розвитку психічних процесів у дітей шестирічного віку, під якими розуміються будь-які форми психічного відображення людиною зовнішнього світу» [3, с. 5]. На сучасному етапі розвитку освіти найбільше уваги звертають на обсяг знань, якими володіє дитина, ніж на її інтереси, забуваючи про те, що пізнавальний інтерес є провідним мотивом учіння дітей шести років.

Метою статті є розкриття особливостей діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів; застосування діагностичних методик в освітньому процесі ЗНЗ учителями початкових класів.

У психолого-педагогічних дослідженнях подано результати, що розкривають роль пізнавального інтересу в навчально-виховному процесі (Н. Бібік, О. Киричук, Г. Костюк, О. Савченко, Н. Скрипченко та ін.). Пізнавальний інтерес, складовою якого є інтерес до учіння, навчальних предметів, більшість учених визначає як важливу характеристику особистості школяра і як інтегроване пізнавально-емоційне ставлення до учіння (Н. Бібік, М. Матюхіна, Н. Менчинська, В. М'ясищев, Г. Щукіна та ін.).

У працях Ш. Амонашвілі, Н. Тализіної та інших науковців доведено, що інтерес до пізнання, який є стійкою рисою характеру людини, сприяє всебічному формуванню учня як активної, допитливої, творчої особистості.

Н. Бібік, аналізуючи сутність пізнавального інтересу, визначає його в різноманітних модифікаціях: як засіб навчання, мотив навчальної діяльності, стійку якість особистості. «Пізнавальний інтерес, – зазначає науковець, – відбиває найбільш значущі сторони внутрішнього розвитку особистості і характеризується об'єктивними умовами виникнення і розвитку» [1, с. 199].

Підтримуючи думку таких дослідників, як Б. Ананьєв, Л. Божович, О. Дусавицький, О. Леонтьєв, М. Матюхіна, О. Савченко, Г. Щукіна, Н. Бібік визнає існування пізнавального інтересу як найсильнішого і найефективнішого мотиву учіння. Взаємозв'язок мотивації та пізнавального інтересу – «явище складне, і передусім у структурі мотивації він може відігравати провідну роль, а може бути підпорядкованим іншим мотивам» [1, с. 27].

Аналізуючи особливості розвитку пізнавального інтересу молодших школярів, учені відзначають, що вони можуть мати як позитивні, так і негативні аспекти. Серед сприятливих рис пізнавального інтересу школярів дослідники виділяють загальне позитивне ставлення дітей до навчальної діяльності, широту інтересів і допитливості. Пізнавальні інтереси характеризуються більшою рухливістю, різноманітністю, перенесенням, спрямованістю на одержання нових знань, у основі яких лежить «потреба у враженнях» [2, с. 130]. У шестирічному віці важливою є роль емоційного аспекту інтересу: яскраво виявляються симпатії й антипатії дітей, любов до вчителя, ровесників, об'єктів діяльності, характерна радість переживання від виконання поставлених завдань. Водночас інтереси мають романтичний характер, учнів цікавить усе героїчне, пригодницьке, фантастичне. Відвертість, довірливість першокласників, їхня віра в авторитет учителя, готовність виконувати будь-які завдання є як умовами, так і наслідками формування в цьому віці широких соціальних і навчально-пізнавальних мотивів, обов'язку, відповідальності.

Т. Пушкарьова пізнавальний інтерес розглядає як найбільш домінуючий серед інших мотивів діяльності шестирічних учнів. Він суттєво змінює силу діяльності, впливає на характер дитини, розвивається раніше від інших мотивів, взаємодіючи з ними [5, с. 84]. Крім того, дослідниця зазначає, що пізнавальні інтереси першокласників мають також і негативні характеристики, що перешкоджають процесу учіння. Так, інтереси дітей можуть бути:

- нестійкими, тобто ситуативними (швидко задовольняються і можуть згасати без підтримки вчителя);
- малоусвідомленими (учні зазвичай не можуть визначити, що їм подобається у тому чи іншому предметі);
- недостатньо дієвими (самостійно не можуть довго підтримувати навчальну діяльність);
- недостатньо узагальненими (об'єднують ті чи інші предмети за зовнішніми ознаками);
- орієнтованими на результат навчання, а не на способи навчальної діяльності [5, с. 85].

Лише наприкінці молодшого шкільного віку з'являється інтерес до причинно-наслідкових зв'язків, закономірностей, а потім – і до способів здобуття знань. Більшість вчених пропонують сформувати мотиви, що спонукають до навчальної діяльності й надають їй визначеної сутності, зокрема, за допомогою формування навчальних інтересів на основі найпростіших інтересів до полегшення механічних видів роботи, наочності, ігрових моментів (Я. Кодлюк, С. Коробко, О. Проскура, О. Савченко, З. Шабаліна та інші).

Аналіз теоретичних джерел показав, що діагностичний супровід розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів ґрунтується на

індивідуальному, особистісно зорієнтованому підходах та гуманістичній педагогіці, суть яких полягає в безумовному визнанні цінності унікальності особистості кожної дитини і права на реалізацію її властивостей і якостей, у найповнішому розкритті її здібностей і задоволенні різноманітних освітніх потреб тощо.

Відповідно до існуючих рекомендацій (В. Бондар, К. Інгенкамп, С. Мартиненко, О. Митник, О. Проскура та ін.) методики, що застосовуються в роботі з першокласниками, мають відповідати не тільки меті дослідження, віковим особливостям учнів, а й бути короткочасними, оскільки довготривалі методики вимагають великих вольових зусиль від дітей, що можуть спричинити необ'єктивність отриманих даних. Вони мають відповідати встановленим психодіагностичним професійним стандартам, тобто бути надійними і валідними. Під надійністю ми розуміємо узгодженість результатів багаторазового використання методики щодо однієї групи тих, кого досліджують. Валідність – це другий основний критерій оцінювання якості методики, що вказує, наскільки повно вона вимірює те, що досліджується. Надійність і валідність забезпечують достовірність результатів психолого-педагогічного вимірювання, самих кваліметричних процедур.

Відповідно мета діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів у процесі їх підготовки до навчання та навчання в початковій школі полягає в тому, щоб допомогти кожному учню соціалізуватися й адаптуватися до нового навчального середовища шляхом оптимального розвитку його потенційних можливостей, здібностей, нахилів та інтересів. По своїй суті вона зорієнтована на виконання завдання Концепції загальної середньої освіти «сприяти різнобічному розвитку індивідуальності дитини на основі виявлення її задатків і здібностей, формування ціннісних орієнтацій, задоволення інтересів і потреб» [3, с. 6]. Діти мають різні індивідуально-психологічні особливості, інтереси та схильності, різняться типом поведінки і стилем діяльності, рівнем розвитку в цілому, але кожна дитина має право на прояв і повноцінний розвиток свого потенціалу.

Діагностичний супровід розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів має допомогти педагогу знайти необхідні засоби для успішного навчання й виховання дітей, даючи їм можливість проявляти свої інтереси, потреби, самостійність та творчість.

Діагностичний супровід як метод роботи вчителя початкових класів є системно організованою діяльністю, спрямованою на допомогу оптимальному розвитку кожного учня – його пізнавальній діяльності, прагненню до знань і самостійної творчої роботи.

На думку С. Коробко, О. Коробко, засобами реалізації цієї системно організованої діяльності є:

- вивчення психічного розвитку учня й умов його навчання й

виховання;

- діагностична й розвивальна робота вчителя з дитиною в індивідуальних або групових формах [4, с. 7–8].

Діалектика процесу супроводу полягає в тому, щоб виявити розвиток пізнавальних інтересів молодшого школяра і допомогти дитині максимально використати надані педагогічним середовищем можливості для освіти та розвитку й одночасно адаптувати (приспосувати) її індивідуальні особливості до умов шкільної життєдіяльності.

Конкретні завдання діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів визначаються з урахуванням складу життєдіяльності дитини на різних етапах освіти в рамках початкової школи і перед нею. Рекомендуємо вчителям початкових класів проводити два цикли діагностичного супроводу:

- діагностичний супровід розвитку пізнавальних інтересів дошкільника-абітурієнта упродовж шести місяців до початку навчання в школі;
- діагностичний супровід розвитку пізнавальних інтересів школяра-початківця. Закінчення цього етапу пов'язується із виявленням більшістю учнів якостей, характерних для молодшого шкільного віку.

Цикл 1. Діагностичний супровід починається із першої зустрічі з майбутнім учнем. За бажанням та згодою батьків під час її проведення може бути здійснене діагностування психологічної готовності дитини до школи. З цією метою до бесіди включається система портативних тестових завдань, які спрямовані на визначення розвитку пізнавальних інтересів дитини (наприклад, методика «Бесіда» (М. Марусинець), методика по визначенню домінування пізнавального або ігрового мотиву в афективно-потребовій сфері дитини (Н. Гуткіна)). Отримана з їх допомогою інформація дає змогу вчителю зробити консультацію більш конкретною. Дитина має отримувати насолоду від знайомства з уже недалеким майбутнім, переконатися в тому, що в школі багато цікавого та невідомого, вона зможе успішно навчатися, звісно, якщо постарается. Більшість дітей наступного разу приходять до школи уже в ролі першокласника.

Як стверджують С. Коробко, О. Коробко, головне завдання діагностичного супроводу полягає у стимуляції прояву і розвитку передумов для успішного навчання дитини в школі. На неї працюють усі можливі у цей період засоби: виявлення рівня готовності дитини до школи, рекомендації батькам, загальний стиль спілкування з дитиною тощо [4, с. 8].

Батьків слід переконати, що готовність до школи розглядається насамперед як загальна готовність. Вона включає фізичну готовність (фізична працездатність, розвиненість рухових навичок і якостей, особливо тонких координацій, що лежать в основі оволодіння графікою письма), особисту готовність (довільність поведінки, сформованість спілкування, самооцінки, мотивації навчання), інтелектуальну готовність (розвиток образного мислення, уяви, творчості, а також основ словесно-логічного

мислення). Навички читання, лічби і письма не входять до обов'язкових. Але якщо у дитини відсутній інтерес до навчання у школі, а особливо пізнавальний інтерес до нових знань, уявлень, навколишнього, то не лише навчальна, але й ігрова, комунікативна, трудова діяльності будуть недостатньо розвиватися.

Цикл 2. Завдання діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів школяра-початківця й засоби їх вирішення – діагностична та розвивальна діяльність вчителя – підлягають вимогам адаптації дитини до систематичного навчання та шкільного типу взаємовідносин.

Діагностичний супровід розвитку пізнавальних інтересів проводиться за програмою (див. табл. 1), яка включає системний перелік вікових та індивідуальних особливостей дитини, що характеризують пізнавальний інтерес першокласника. Дана програма має бути одним із документів у особистій справі учня, з якою вчитель працює протягом усього навчання дитини у початковій школі.

Таблиця 1

Програма діагностичного супроводу розвитку пізнавальних інтересів молодших учнів

Прізвище, ім'я _____
 Дата народження _____
 Клас _____

Компоненти психологічної структури пізнавальних інтересів та їх характеристика		Джерела та методики
Наявність компонентів пізнавального інтересу	Спрямованість інтересів	Методика «Вибір сюжетно-тематичних картинок» (М. Пророк); Методика «Бесіда (М. Марусинець); Дослідження інтересів, схильностей дошкільника (Г. Лаврентьєва, Г. Титаренко).
	Тип пізнавального інтересу	Методика «Мимовільне запам'ятовування» (О. Дусавицький); Методика «Вибір діяльності» (Е. Баранова).
	Рівень розвитку інтересу до змісту та процесу навчання	Методика «Перелік улюблених занять» (М. Матюхіна); Пізнавальні інтереси школяра (К. Волков).
	Особливості пізнавальної потреби у шестирічних дітей	Методика «Чарівний будинок», «Казка» (М. Ганошенко, В. Юркевич); Методика «Зіткнення мотивів» (Н. Гуткіна).
Наявність інтересу до певного навчального предмету	Інтерес до математики	Бесіда з дітьми спрямована на з'ясування інтересу до математики (Л. Вахрушева); «Початкові математичні уявлення» (С. Мартиненко, М. Осколова).
	Інтерес до читання	Тест «Читання або...»; Бесіда з дитиною.
	Інтерес до малювання	Методика «Домалюй»; Бесіда з дитиною.
	Інтерес до природи	Бесіда з дитиною.
Комплексна система діагностики пізнавального інтересу в структурі загальних здібностей до навчання (Е. Баранова)		

Рівень розвитку пізнавальних інтересів учня оцінюється з урахуванням його вікових та індивідуальних особливостей (див. табл. 2).

Таблиця 2

Рівні розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів

Рівні розвитку пізнавального інтересу	Параметри й характеристика
Елементарний рівень	Неопосередкований інтерес до нових фактів, цікавих явищ
Середній рівень	Інтерес до пізнання суттєвих властивостей предметів і явищ, що складає їх внутрішню суть. Цей рівень вимагає пошуку, здогадок, активного оперування власними знаннями, набутими вміннями. Учня цікавить не принцип дії, а сам механізм.
Високий рівень	Інтерес дитини до встановлення причинно-наслідкових зв'язків, виявлення закономірностей, встановлення загальних принципів явищ, які діють в різних умовах. Цей рівень взаємопов'язаний з елементами дослідницької творчої діяльності, з набуттям нових і удосконаленням колишніх способів навчання. Дитина, яка має такий рівень не лише швидко засвоює загальний сенс, але й глибоко усвідомлює важливі, суттєві сторони вивчаючого явища.

На підставі отриманих даних вирішується питання про ступінь розвитку пізнавальних інтересів молодших школярів. Якщо переважає високий рівень показників і результатів з низьким рівнем – рівень розвитку пізнавальних інтересів кваліфікується як достатній. У разі переважання низьких показників кваліфікується недостатній рівень розвитку пізнавальних інтересів дітей. Інші варіанти свідчать про середній рівень розвитку пізнавальних інтересів.

Діагностика у цей період проводиться у формі моніторингу розвитку учнів, який включає три зрізи з використанням системи тестових завдань (на початку, в середині та в кінці першого року навчання), а також спостереження за ходом розвитку дитини у навчальному процесі за відповідною програмою.

У результаті розвиток пізнавальних інтересів молодшого школяра набуває таких важливих рис:

- високий рівень активності та самостійності у навчанні;
- здатність зосереджувати увагу на навчальному завданні та з урахуванням його вимог, долаючи певні чинники, докладати цілеспрямованих зусиль для подолання труднощів у його виконанні;
- зосередженість уваги на пізнавальному завданні (насамперед, у продуктивних видах діяльності);
- формування вміння та бажання брати участь в колективних завданнях тощо.

Отже, подане змістово-технологічне забезпечення діагностичного

супроводу допоможе кожному вчителю початкової школи вивчити глибше своїх учнів, з'ясувати індивідуально-психологічні особливості кожної дитини, й усвідомити, що вивчати дитину необхідно не епізодично, а системно та постійно, починаючи з прийому і до закінчення навчання в початковій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бібік Н. М. Формування пізнавальних інтересів молодших школярів : монографія / Н. М. Бібік ; Ін-т педагогіки АПН України. – К., 1998. – 199 с.
2. Божович Л. И. Личность и ее формирование в детском возрасте / Л. И. Божович. – М. : Просвещение, 1968. – 194 с.
3. Концепція виховання дітей і молоді в національній системі освіти : зб. Міносвіти. – К., 1996. – 24 с.
4. Коробко С. Л. Робота психолога з молодшими школярами : методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. – К. : Літера ЛТД, 2006. – 416 с.
5. Пушкарьова Т. Е. Дидактичні умови організації особистісно орієнтованої навчально-пізнавальної діяльності шестирічних учнів : дис. ... кандидата пед. наук : 13.00.09 / Пушкарьова Т. Е. – К., 2010. – 259 с.